

NOV MEDODOLOŠKI PRISTUP U IZUČAVANJU NAŠE PROŠLOSTI
NA PRIMJERU KNJIGE IGNACIJA VOJEA:
KREDITNA TRGOVINA U SREDNJOVJEKOVNOM DUBROVNIKU

Sarajevo 1976

Obrada velikih serija podataka i s tim u vezi primjena suvremenih kvantitativnih metoda u našoj je historiografiji tek u početnoj fazi. Centar za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu pokrenuo je tek nedavno, u suradnji s Historijskim institutom Jugoslavenske akademije, projekt obrade podataka o urbarijalnoj regulaciji selišnih posjeda 1781. Zbog obilja materijala na sređivanju građe radi se u grupama, a materijal će biti obrađen uz pomoć elektronskog računara. Time ćemo barem formalno stati uz bok velikom broju zemalja gdje su takve metode već davno u upotrebi.

I do sada se kod nas radilo na serijama podataka, pri čemu je najveća pažnja posvećivana građi dubrovačkog arhiva, ali njihovo obrađivanje nije bilo sistematsko ni cjelovito. Radilo se redovito na reprezentativnim uzorcima, koji nisu morali biti reprezentativni, a ni mogućnosti rada na njima nisu iscrpljivane dokraja zbog preopsežnosti posla. Ta je pojava sasvim razumljiva kada se uzme u obzir činjenica da se kod nas nije nikada radilo kolektivno, već samo pojedinačno.

U tom svjetlu valja promatrati i Vojeovu knjigu, koja zadivljuje već na prvi pogled kvantitetom obuhvaćene građe, ali koja ipak ne prelazi mogućnosti samo jednog historičara. Ona u svakom slučaju predstavlja uzor po kojemu bi trebalo obrađivati takve i slične teme, bez obzira na nedostatke prouzročene objektivnim okolnostima u kojima se nalazi naša historiografija uopće.

Kvantitativne su metode u razvijenim historiografijama preuzele maha usprkos prigovorima koji su im stavljeni, uglavnom zbog nesklonosti historičara težim matematičkim operacijama koje im se primjenom tih metoda nameću. Radi lakšeg svladavanja statistike tiskaju se već i posebni udžbenici matematike za historičare. Obradivanje političke, demografske i ekonomske povijesti ne može se danas ni zamisliti bez upotrebe kompjutera. Općenite su prednosti upotrebe novih metoda cjelovitije i preciznije obrađivanje izvornog materijala, a time i jasnija i točnija kategorizacija, te periodizacija koja se ne zasniva samo na političkim događajima, nego i na pojavama duljeg trajanja.

Razvoj suvremenih kvantitativnih metoda započeo je pojavom pozitivizma u historijskoj znanosti krajem prošlog stoljeća. Težnju da povijest

pretvore u egzaktnu znanost mogli su pozitivisti ostvariti upravo pomoću takvih metoda kojima se postiže najveća moguća preciznost. Pioniri kvantificiranja javljaju se u SAD i Velikoj Britaniji, ali njihov rad na političkoj i demografskoj povijesti naišao na veći odaziv.

Novi i mnogo značajniji korak učinjen je u Francuskoj formiranjem grupe historičara oko časopisa »Annales« 1929. Napustivši mišljenje da se nove metode mogu primijeniti samo pri proučavanju ekonomske, političke ili demografske problematike, počeli su primjenjivati statistiku i u obrađivanju ostalih područja ljudskog razvoja. Analisti su uveli i novi pojam serijalne historije, koja bi trebala povijesne činjenice organizirati po vremenski ujednačenim intervalima, te na taj način olakšati uvid u određeni razvoj i preciznije ga odrediti.

Najnovija faza razvoja kvantitativnih metoda započela je šezdesetih godina u SAD. Bez sumnje potaknuta tehnološkim razvojem i pojavom elektronskih računala, našla je svoj temelj u tradiciji iz vremena pozitivizma, a svijest o svojim mogućnostima u dostignućima francuskih historičara.

Pokušamo li utvrditi na kojem su stupnju razvoja kvantitativne metode u nas, i koliko se njima naši historičari služe, morat ćemo zaključiti da nam historiografija s obzirom na primjenu tih metoda daleko zaostaje ne samo za američkom i francuskom nego i za historiografijama mnogih drugih zemalja u kojima su kompjutori postali redovita pomagala historičara.

Nedostatak izvornog materijala podesnog za tu vrstu obrade može poslužiti kao djelomičan izgovor samo historičarima srednjeg vijeka, a nipošto ne onima koji se bave razdobljem od 17. stoljeća naovamo. Pa i iz srednjeg vijeka sačuvale su nam se serije podataka, prvenstveno notarskih spisa, što nam uostalom najbolje ilustrira sama Vojeova knjiga.

Serijska dubrovačka arhiva kojom se Voje služi, »Debita notariae«, izuzetno je prikladna za kvantitativnu obradu jer su podaci uglavnom jedno-obrazni, te odgovaraju na pitanja: Tko je kreditor? Tko pozajmljuje novac? Kolika je svota? Na koji se rok posuđuje? Koja je obračunska jedinica? itd. Samim time je priprema materijala za obradu znatno olakšana. Ipak, i tu je potreban minimum usklađivanja jedinica jer se u ugovorima često navode različite monete koje treba svesti na zajednički nazivnik.

Drugi je razlog podesnosti serije njezina kontinuiranost. Voje je obuhvatio razdoblje od 1282. do 1500, u kojem podataka nema samo za neka kraća razdoblja, koja ukupno ne obuhvaćaju više od šezdeset godina. Međutim, autor je u cijelosti obuhvatio samo razdoblje do 1364, u kojemu nedostaje podataka za ukupno 46 godina, dakle za više od pola obuhvaćenoga vremena. Nakon 1364. Voje je ispisivao podatke za svaku petu godinu, uzimajući u obzir i kompletne podatke za neka posebno zanimljiva razdoblja, kao što je npr. rat Dubrovnika s bosanskim kraljem Ostojom. Potpuno je razumljivo da autor nije mogao uzeti u obzir sve podatke jer bi to samo za jednog čovjeka bio preopsežan posao, pa je odabrao najbolji mogući način za vađenje podataka nasumce, određivši jednake vremenske razmake između pojedinih uzoraka, uzimajući u obzir i ona razdoblja za koja je imao razloga vjerovati da odskaču od uobičajenog toka, bilo zbog izuzetnih političkih, bilo ekonomskih prilika.

No ipak, upravo u selekcioniranju materijala leži najveća metodološka pogreška sa stajališta kvantitativne obrade podataka. Bilo kakvo odabiranje nužno je subjektivno, pa makar i u najmanjoj mogućoj mjeri, kao u ovom

slučaju. Historičar ne može nikada znati jesu li podaci koje je odabrao iz većeg broja tipični ili ne za sve ostale. Time se lako može stvoriti slika koja i u većoj mjeri odstupa od stvarnosti, ili barem od one stvarnosti koju nam pružaju sačuvani podaci u cijelosti.

Podaci se prema tome moraju obrađivati u cijelosti, jer se samo na taj način možemo približiti prošloj stvarnosti u najvećoj mogućoj mjeri. Zbog toga je prilikom obrađivanja takvih serija nužno potreban grupni rad u pripreмноj fazi, odnosno u klasificiranju građe i njezinu uvrštavanju u tipizirane obrasce, a u njihovoj obradi upotreba računala, koje ne samo da garantira veću točnost nego i omogućava veću brzinu i lakše uspostavljanje međusobnih odnosa podataka.

Izvori kojima se Voje koristi su tzv. pouzdani izvori, što znači da njihovi podaci odgovaraju stvarnim brojevima, za razliku od valjanih izvora, čiji podaci odgovaraju stvarnom stanju. Naime, u zadužnicama kojima se Voje koristi ne navode se odvojeno kamati, koji su odmah uključivani u svotu koja se upisivala u zadužnicu. Time nam izvori ne daju podatke o svotama koje su posuđivane, nego o svotama koje su trebale biti vraćene. Stoga su upotrijebljene zadužnice pouzdane jer nesumnjivo donose svote na koje su se dužnici obavezali, ali nisu valjane jer ne donose stvarne podatke o visini kredita.

Iako je autor obavio zaista opsežan posao, ostala su neka pitanja i dalje nerazjašnjena. Tu se u prvom redu radi o preciznijem određivanju udjela pojedinih društvenih grupa u kreditnoj trgovini, o čemu Voje daje samo informativne podatke na osnovi, dakako, reprezentativnih uzoraka. Nadalje bi valjalo izračunati udio stranaca i odrediti smjerove pružanja kreditne trgovine. Od posebnog je značenja odnos kopnene i pomorske trgovine.

Knjizi nedostaje i odgovor na pitanje kakav je odnos između kreditne trgovine Dubrovnika i njegove trgovine uopće? Tek bi nam odgovor na to pitanje dao jasniju sliku o kreditnoj trgovini i njezinu rasponu. Voje nije mogao ustanoviti taj odnos jer nema podataka koji bi jasno odredili intenzivnost dubrovačke trgovine u srednjem vijeku. A do takvih podataka, koji bi morali biti precizni i sveobuhvatni, možemo najlakše doći upravo primjenom suvremenih kvantitativnih metoda, grupnog rada i elektronskih računala.

Voje je svojim djelom, u okvirima mogućnosti historičara pojedinca, ukazao na metodološki nove putove kojima se treba razvijati naša historiografija, prikazavši prednost preciznijeg računanja, ali i ukazavši na potrebu da se u primjeni kvantitativnih metoda ide i dalje. Umjesto ocjene knjige, kao zaključak može poslužiti citat autora: »Obrada kreditne trgovine u ovom obimu predstavlja tek pokušaj da se obrati pažnja na neka specifična pitanja dubrovačke srednjovjekovne ekonomike, da se obrade neki oblici ove trgovine i da se otvore pojedina pitanja. Neka rješenja mogla bi poslužiti kao polazna tačka za daljnju naučnu obradu.« Ovom prilogu nije bio cilj ocjeniti ili prikazati bez sumnje kvalitetno Vojeovo djelo, nego pomoću njega ukazati na nove metode koje su kod nas zapostavljene, a koje se u drugim historiografijama već dugo smatraju neophodnima.

Neven Budak

SVEUČILISTE U ZAGREBU — INSTITUT ZA HRVATSKU POVIJEST

INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

VOL. 15

ZAGREB

1982.

Izdavač: Sveučilište u Zagrebu — Centar za povijesne znanosti
Odjel za hrvatsku povijest

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan
MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ,
Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Centar za povijesne znanosti — Odjel za hrvatsku povijest,
Zagreb, Krčka 1

Časopis izlazi jednom godišnje

Cijena ovog broja iznosi 400 din.

Izdavanje časopisa sufinancira Samoupravna interesna zajednica za znanstveni
rad SRH-VII.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu
SR Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođeni su plaćanja
poreza na promet proizvoda.

RADOVI 15

Za izdavača
Prof. dr *Josip Adamček*

Lektor
Mr *Dragica Malić*

Korektor
Dunja Pavličević

Tehnički urednik
Franjo Čuješ

SURADNICI U OVOM BROJU

- ANTIC mr Ljubomir, Centar za istraživanje migracija, Krčka 1, Zagreb.
BOBAN mr Branka, Centar za povijesne znanosti, Odjel za hrvatsku povijest, Krčka 1, Zagreb.
BUDAK Neven, Filozofski fakultet, Đ. Salaja 3, Zagreb.
GROSS dr Mirjana, Britanski trg 12, Zagreb.
LAUŠIĆ mr Ante, Centar za istraživanje migracija, Ilica 44, Zagreb.
LUČIĆ dr Josip, Centar za povijesne znanosti, Odjel za hrvatsku povijest, Krčka 1, Zagreb.
MIJATOVIĆ Anđelko, Palmira Togliatija 12, Susedgrad, Zagreb.
OČAK dr Ivan, Centar za povijesne znanosti, Odjel za hrvatsku povijest, Krčka 1, Zagreb.
PAVLIČEVIĆ dr Dragutin, Centar za povijesne znanosti, Odjel za hrvatsku povijest, Krčka 1, Zagreb.
PERIČIĆ dr Šime, Zavod JAZU Zadar, Obala oktobarske revolucije 8, Zadar.
POPOVIĆ mr Štefanija, Centar za povijesne znanosti, Odjel za hrvatsku povijest, Krčka 1, Zagreb.
ROKSANDIĆ mr Drago, Filozofski fakultet, Istorijски seminar, Čika Ljubina 18-20, Beograd.
STRČIĆ Petar, Arhiv Hrvatske, Marulićev trg 21, Zagreb.
VRANJEŠ-SOLJAN mr Božena, Centar za povijesne znanosti, Odjel za hrvatsku povijest, Krčka 1, Zagreb.